

DOI 10.47315/archives2023.336.100

УДК 329.18:316.75:94](430)«1933/1945»

Наталія Кашеварова

кандидатка історичних наук,
старша наукова співробітниця
відділу спеціальних галузей історичної науки
та електронних інформаційних ресурсів,
Інститут історії України
НАН України

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2426-0440>

АРХІВ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОГО ВІДОМСТВА NSDAP ЯК ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ ІДЕОЛОГІЧНИХ ЗАСАД ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Мета публікації – стисло охарактеризувати архів Зовнішньополітичного відомства Націонал-соціалістичної робітничої партії Німеччини (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei, NSDAP), його загальну структуру і склад, а також документи у складі архіву, пов'язані з участю відомства у розробленні та поширенні у 1930-х роках ідеологічних засад майбутньої Другої світової війни. **Методологія** дослідження представлена принципами історизму, системності, об'єктивності, історико-порівняльним й історико-архівознавчим методами. **Наукова новизна** зумовлена тим, що архів Зовнішньополітичного відомства NSDAP, як цілісний документальний масив, так і групи його документів, що відображали внесок відомства у створення й поширення ідеологічної складової підготовки нацистською Німеччиною Другої світової війни у 1930-х роках, досі не були предметом окремого аналізу. **Висновки.** У статті висвітлено склад архіву Зовнішньополітичного відомства NSDAP, у цілому охарактеризовано ті документи в його складі, що висвітлюють процес формування нацистською Німеччиною ідеологічного підґрунтя своєї експансії в Європі та обґрунтування майбутньої війни. Це передбачало вивчення політичних настроїв у різних країнах Європи, підготовку й розповсюдження періодичних і серійних видань різної тематики, налагодження міжнародних контактів, забезпечення інформацією щодо міжнародного політичного становища органів влади й різних німецьких установ, активне поширення пропаганди націонал-соціалізму шляхом організації виставок, що мали демонструвати велич Третього райху та його роль у встановленні майбутнього нового порядку в Європі, виправдати концепцію існування «історичних прав» Німеччини на землі Центральної і Східної Європи. Серед цих документів були, передусім, матеріали аналізу міжнародної преси і зведені донесення співробітників, тематичні серії видань, листування, матеріали товариств і організацій, пов'язаних з А. Розенбергом, зокрема Нордичного товариства. Значну роль у цьому процесі відігравали провідні співробітники відомства, передусім А. Шікеданц, Г. Ляйббрандт, В. Дайц та інші.

Ключові слова: Друга світова війна; націонал-соціалізм; ідеологія; Третій райх; Зовнішньополітичне відомство NSDAP; архів.

Серед досліджень історії Другої світової війни вже багато років поспіль не втрачає актуальності дослідження націонал-соціалістичної ідеології як явища, механізму її створення, запровадження у систему державного управління, поширення серед широкого загалу, а також ролі у цьому процесі окремих нацистських установ різного рівня, як загальнодержавного, так і партійного, через систему Націонал-соціалістичної робітничої партії Німеччини (*нім.* Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei, далі – NSDAP), на території Третього райху та поза його межами. Система цих установ у галузі зовнішньої політики була пов'язана, передусім, із Міністерством закордонних справ Німеччини (*нім.* Außenpolitisches Amt), але велику роль у цьому процесі відігравали й структури NSDAP. Серед них окреме місце посідало Зовнішньополітичне відомство (*нім.* Außenpolitisches Amt der NSDAP, далі – АРА), створене А. Розенбергом (Alfred Rosenberg) (1893–1946), одним із провідних державних і партійних функціонерів Третього райху. Крім АРА, до створених ним структур належала служба Уповноваженого фіурера у справі нагляду за загальним духовним і світоглядним навчанням і вихованням у NSDAP (*нім.* Beauftragter des Führers für die Überwachung der gesamten geistigen und weltanschaulichen Schulung und Erziehung der NSDAP, далі – DBFU); Оперативний штаб Розенберга (*нім.* Einsatzstab Reichsleiter Rosenberg, далі – ERR), метою якого була конфіскація культурних цінностей на окупованій нацистами території Європи і матеріалів для вивчення більшовизму, єврейства і масонства; Східна бібліотека Розенберга; Вища школа при NSDAP (*нім.* Hohe Schule der NSDAP), яка мала стати вищим партійним навчальним закладом тощо. Поза NSDAP існувало ще кілька товариств і об'єднань, якими опікувався А. Розенберг, наприклад, т. зв. Нордичне товариство (*нім.* Nordische Gesellschaft) і Союз боротьби за німецьку культуру (*нім.* Kampfband für deutsche Kultur). У 1941 р. А. Розенберг очолив новостворене Міністерство у справах окупованих східних територій (*нім.* Ministerium für die besetzten Ostgebiete, далі – RMfdbO).

В історіографії різних країн АРА приділено мало уваги. Зокрема, його діяльність аналізується лише у кількох публікаціях з історії зовнішньої політики Третього райху, серед яких найфундаментальнішими є такі: монографія Ганса-Адольфа Якобсена «Націонал-соціалістична зовнішня політика. 1933–1938» (1968), де є окремий розділ щодо АРА¹, і монографія Сеппо Куусісто «Альфред Розенберг у націонал-соціалістичній зовнішній політиці» (1968).

¹ Jacobsen H.-A. Nationalsozialistische Außenpolitik : 1933–1938. Frankfurt am Main : A. Metzner, 1968. S. 45–89.

лістичній зовнішній політиці, 1933–1939» (1984)², а також книга Ернста Піпера, присвячена життю і діяльності А. Розенберга із назвою: «Альфред Розенберг. Головний ідеолог А. Гітлера (2005)³, де АРА розглядається як одна з установ, створених А. Розенбергом. Водночас сам архів АРА досі не був предметом наукового розгляду.

Значна частина архіву АРА на сьогодні зберігається у Федеральному архіві в Берліні (*нім.* Bundesarchiv Berlin) у фонді NS 43 (*нім.* Außenpolitisches Amt der NSDAP)⁴. За обліковими документами архіву у складі фонду – 480 одиниць зберігання, але тут містяться справи з порядковими номерами 503, 525, 531–533, 542 та ін., причиною чого є складна історія його формування, а саме – кілька реорганізацій. Нинішнього вигляду фонд набув вже після 1989 р., коли у Федеральному архіві Німеччини були об'єднані фонди, до цього моменту розділені між Федеральним архівом Федеративної республіки Німеччина (ФРН) (із 1952 р. – у м. Кобленц) і Центральним державним архівом у Потсдамі, який був центральним архівом Німецької демократичної республіки (НДР).

АРА було створене у квітні 1933 р. Його структура складалася з таких основних відділів: адміністративної частини, управління, яке займалося різними країнами, з підрозділами по окремих країнах, відділу преси і відділу зовнішньої торгівлі⁵. Структура АРА кілька разів змінювалася, відповідно до питань зовнішньої політики, але реорганізації відбувалися, переважно, в межах цих основних управлінь/відділів. Змінювалася й кількість співробітників АРА – вона коливалася у межах сотні осіб. Станом на 1943 р. у його складі їх було вже понад 120. Із 1934 р. при АРА існувала Головна служба преси (*нім.* Hauptstelle für Pressewesen) і навчальний центр, або школа з питань зовнішньої політики (*нім.* Außenpolitisches Schulungshaus der NSDAP) (у документах зустрічаються назви: «Дипломатична школа», «Дім політичного навчання»)⁶.

² *Kuusisto S.* Alfred Rosenberg in der nationalsozialistischen Aussenpolitik, 1933–1939. Helsinki, 1984. 435 S.

³ *Piper E.* Alfred Rosenberg. Hitlers Chefideologe. München : Karl Blessing Verlag, 2005. S. 285–322.

⁴ *Boberach H.* Inventar archivalischer Quellen des NS-Staates. Die Überlieferung von Behörden und Einrichtungen des Reichs, der Länder und der NSDAP. Teil 1. München, London, New York, Paris, 1991. S. 468–469.

⁵ Organisationsbuch der NSDAP. München : Zentralverlag der NSDAP. (1936). S. 310–311; BArch (Bundesarchiv). NS 8/271/25–42. Тут і далі посилання на документ у Федеральному архіві Німеччини подається у формі, рекомендованій Федеральним архівом, а саме: архів, фонд/справа/аркуш. Описів у фонді немає.

⁶ *Bollmus R.* Das Amt Rosenberg und seine Gegner : Studien zum Machtkampf im nationalsozialistischen Herrschaftssystem. München : R. Oldenburg Verlag, 2006. S. 331.

Серед основних завдань АРА були такі: поширення націонал-соціалістичних ідей серед іноземців, підтримка націонал-соціалістичного руху за кордоном і переговорних процесів у міжнародних відносинах, збирання політичної інформації, яка публікувалася в зарубіжній пресі, організація політичних і культурних заходів, встановлення зв'язків, сприяння зовнішній торгівлі, де важливою складовою було не лише постачання продовольства, а й необхідної Німеччині сировини, передусім нафти.

Крім АРА, у складі NSDAP були й інші структури, що займалися питаннями зовнішньої політики: Зарубіжна організація NSDAP (нім. *Auslandsorganisation der NSDAP*) (із 1931 р.), яка опікувалася організаціями за кордоном, що були пов'язані з NSDAP, обліком її членів поза межами райху⁷, і Служба Ріббентропа (до 1934 р. – бюро Ріббентропа, або Зовнішньополітичне відомство з особливих питань) (нім. *Außenpolitisches Amt für Sonderfragen*), радника А. Гітлера з питань зовнішньої політики, з 1938 р. – міністра зовнішніх справ. Остання займалася формуванням особистих зв'язків за кордоном із метою створення позитивного образу націонал-соціалізму і Третього райху⁸. Оскільки сфери діяльності цих служб перетиналися, вони конкурували між собою за вплив у зовнішній політиці Німеччини, а також за підтримку А. Гітлера.

У діяльності АРА можна виділити два основні періоди – з 1933 р. до, орієнтовно, 1936 р., і другу половину 1930-х років – 1942 р. У перший період переважало налагодження міжнародних контактів, при цьому значна увага А. Розенберга була спрямована на Велику Британію, яку він бачив потенційною союзницею Німеччини у створенні антирадянського блоку. У другій половині 1930-х років А. Розенберга поступово залишили осторонь низки важливих міжнародних подій, таких як німецько-польський пакт про ненапад, німецько-британська угода по флоту, Антикомінтернівський пакт, Мюнхенська угода і німецько-радянський пакт Молотова–Ріббентропа тощо, оскільки А. Гітлер декларував, що займатися питаннями зовнішньої політики і брати участь у них можуть лише органи державної влади, а не структури NSDAP. Тому на перший план для АРА вийшов напрям діяльності, орієнтований на Північну Європу, якій А. Розенберг відводив вагому роль у зміцненні т. зв. «нордичної єдності», створення антирадянського блоку і антибільшовицька діяльність. На межі 1942 р. – у першій

⁷ Із 1935 р. вона мала статус зарубіжного округу NSDAP (нім. *Gau*). Документи цієї організації зберігаються у Федеральному архіві Німеччини у фонді NS 9.

⁸ Документи цих структур можна знайти у Федеральному архіві Німеччини, у складі низки різних фондів, пов'язаних із NSDAP, а також у складі окремих особових колекцій.

половині 1943 р. АРА поступово припинило свою роботу через низку обставин, серед яких – зміна зовнішньополітичної ситуації із початком Другої світової війни, загальна мобілізація і скорочення фінансування. Частина співробітників АРА перейшла до DBFU і RMfdbO.

У своїй діяльності АРА активно брало участь у розробленні ідеологічної складової майбутньої агресії Німеччини в Європі, передусім, в обґрунтуванні територіальної й економічної експансії Третього райху, розширення «життєвого простору» для німецького народу, що неминуче вело до війни⁹. Ідеологічним підґрунтям для цього стали ідеї самого А. Розенберга, які він викладав у брошурах, виступах і промовах у 1920–1930-х роках, наприклад, у його брошурі «Майбутній шлях німецької зовнішньої політики»¹⁰.

Ці завдання АРА вирішувало у різний спосіб – друкування і поширення періодичних і серійних видань, присвячених різним питанням т. зв. «східного простору» (території Центральної і Східної Європи), публікація статей співробітників АРА в світлі націонал-соціалістичної ідеології, наприклад, щодо існування «чистої» арійської раси та її природного права на панування, необхідності знищення уявної загрози з боку єврейства, більшовизму і масонства, необхідності економічної експансії, яка була викладена у концепції єдиного економічного простору з головуванням Німеччини – над цим у АРА працював В. Дайц (Werner Daitz) (1884–1945), відомий економіст, промисловець, очільник Товариства європейського економічного планування та великопросторової економіки (*нім.* die Gesellschaft für europäische Wirtschaftsplanung und Großraumwirtschaft).

Цьому сприяла також організація масових заходів – виставок і публічних виступів співробітників АРА, викладання у Дипломатичній школі NSDAP курсів з історії міжнародних відносин для підвищення кваліфікації управлінських кадрів. Серед практичних результатів цієї діяльності – внесок А. Розенберга і АРА у справу окупації Норвегії, залучення Румунії до кола союзників Третього райху, яку, як вважав А. Розенберг, вдалося налаштувати на співпрацю з Німеччиною і поширити там антирадянські настрої, а також участь в ідеологічній підготовці до війни з СРСР шляхом нагнітання антирадянських настроїв.

При цьому суттєвим для антирадянського напряму був і той фактор, що А. Розенберг, який сам був балтійським німцем, збирав навколо

⁹ Див. також: *Кашеварова Н.* Зовнішньополітичне відомство НСДАП (1933–1942) у розробці стратегії «нового європейського порядку» // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 2022. Вип. 65. С. 54–71.

¹⁰ *Rosenberg A.* Der Zukunftsweg deutscher Aussenpolitik. München : Eher, 1927. 143 S.

себе переселенців із території Російської імперії та СРСР, які у 1930-х роках працювали як у АРА, так й у DBFU, а з 1941 р. – у штаті RMfdbO, іноді навіть поєднуючи посади в цих структурах, а також у партійній газеті «Völkischer Beobachter». Серед них – А. Шікеданц (Arno Schickedanz) (1892–1945), який очолював адміністративне управління АРА, а після нападу на СРСР мав стати очільником запланованого райхскомісаріату «Кавказ», Г. Ляйббрандт (Georg Leibbrandt) (1899–1982), керівник відділу «Схід» у АРА, пізніше – керівник головного відділу «Політика» у RMfdbO, дипломат О. Бройтігам (Otto Bräutigam) (1895–1992), заступник А. Розенберга А. Меєр (Alfred Meyer) (1891–1945) та ін. Такі зв'язки забезпечували безперервний процес підготовки матеріалів ідеологічного змісту для використання у подальшій пропаганді.

У веденні антисемітської та антирадянської пропаганди провідну роль відігравали А. Шікеданц та Г. Ляйббрандт. Арно Шікеданц активно готував статті на тему боротьби з євреями, також був уповноваженим А. Розенберга щодо перемовин із різними емігрантськими колами в Берліні, передусім, із представниками українського національного руху і зв'язковим А. Розенберга в Імперській канцелярії (*нім.* Reichskanzlei).

Георг Ляйббрандт народився у німецькій колонії Гоффнунгсфельд (*нім.* Hoffnungsfeld) (нині с. Торосове Одеської обл.), переїхав до Берліна в 1917 р.¹¹ Він започаткував у АРА практику збирання та опрацювання матеріалів щодо інших країн, серед яких були матеріали іноземної преси. На їх основі готувалися аналітико-інформаційні матеріали, які поширювалися спочатку АРА, а потім і DBFU, серед різних структур NSDAP, державних установ й інституцій, у Вермахті тощо. Він залучався до підготовки пропагандистських виставок, у яких брало участь АРА та які мали метою продемонструвати велич Німеччини, її провідну роль і завдання з об'єднання народів «нордичної спільноти». Серед них досить показовими були виставки «Боротьба за Європу» (*нім.* Kampf um Europa) (1942) та «Вирішальна боротьба Європи на Сході» (*нім.* Europas Schicksalskampf im Osten), організована до з'їзду NSDAP у Мюнхені у 1938 р.¹²

Георгу Ляйббрандту належить публікація видань серії «Бібліотека східного простору» (*нім.* Die Bücherei des Ostraumes) (під його редакцією), до якої увійшло бл. 20 брошур і книг на теми, пов'язані з СРСР. Серед них були такі: «Rückkehrer berichten über die Sowjetunion» («Ті,

¹¹ Більше *див.*: Munke M. Vom Scheitern eines Experten. Georg Leibbrandt im Nationalsozialismus // Osteuropa, 67. Jg., 1–2/2017. S. 107–119.

¹² *Див.*: Europa und der Osten / herausgegeben von Hans Hagemeyer und Georg Leibbrandt. München : Hoheneichen-Verlag, 1943. 276 S.

хто повернулися, доповідають про Радянський Союз») (1942, 277 с.)¹³, «Die Völker des Ostraumes» («Народи східного простору») (1942, 96 с.), «UdSSR. Staatssystem – Parteaufbau – Komintern» («СРСР. Державна система–структура партії–Комінтерн») (1941, 136 с.), «Die Landwirtschaft in der Sowjetunion» («Сільське господарство в Радянському Союзі») (1942, 148 с.), «Ukraine» («Україна») (1942, 113 с.) та ін. Пізніше до цього процесу долучилася DBFU, а з 1941 р. – RMfdbO. Г. Ляйббрандт також займався питаннями антирадянської пропаганди і темою німецької колонізації у Східній Європі, розвивав співпрацю з Вермахтом у сфері ідеологічного навчання.

Відповідно, в архіві АРА відкрито кілька груп документів, які були пов'язані з ідеологічною складовою підготовки Другої світової війни, хоча значна частина документів цих груп не систематизована і нерідко перебуває у складі різних справ. *Перша група* представлена організаційними документами АРА, де були вказані його завдання, повноваження, напрями діяльності, її ідеологічна складова, розмежування завдань, наприклад, із Міністерством зовнішніх справ Німеччини, іншими службами у NSDAP. Більшість їх зосереджена у справах №№ 1–4, 47, 49, 62, 271, 503, 511–524 та ін.

Друга група – огляди міжнародної преси, систематизовані по країнах і за темами. Вона є результатом роботи відділу преси (справи №№ 339, 354, 446, 471, 504, 529 та ін.). Серед цих документів – тематичні підшивки статей з різних питань, зведені донесення співробітників відділу, матеріали спеціального видання АРА – «Огляди закордонної преси» (нім. Außenpolitische Presse-Rundschau des ARA). Це дозволяло не лише оперативно інформувати партійні структури та різні державні установи, яким ця інформація надсилалася до відома, а й відслідковувати настрої у різних країнах і ставлення до націонал-соціалізму.

До *третьої групи* входять інформаційно-аналітичні матеріали, підготовлені співробітниками АРА (справи №№ 10–11, 19–30, 33–40, 50–54, 61, 72–75, 200, 519–524, 531–538, 541 та ін.). Вона пов'язана з другою групою, і підготовка цих документів також мала інформувати, передусім, про політичне становище і настрої в різних країнах.

Четверта група містить авторські статті співробітників АРА на різні теми (справи №№ 2, 29–32, 44, 47, 71, 77, 505 та ін.). Вони поглиблено висвітлювали теми, що цікавили АРА. При цьому ретельно збиралася інформація про СРСР, оскільки надходження інформації про реальний стан справ у Союзі було обмежене. Ці донесення також розсилалися різним структурам до відома.

¹³ Тут ідеться про осіб, які приїхали з СРСР до Німеччини у 1920–1930-х роках.

П'яту групу документів складає листування (справи №№ 5–13, 45–46, 48, 50–52, 56–59, 60, 62, 65–66, 76, 201, 204, 502 та ін.). Воно цікаве тим, що містить деталі щодо різних процесів в АРА, пов'язаних з його функціонуванням і фінансуванням, зовнішніми зв'язками, пропагандистською діяльністю, у т. ч. видавничою діяльністю й організацією масових публічних заходів тощо.

Шоста група документів – матеріали товариств і організацій у складі архіву АРА, які діяли під його кураторством і були інструментом поширення націонал-соціалістичної ідеології, у т. ч. й за кордоном. Це, передусім, матеріали т. зв. Нордичного товариства (справи №№ 75–76 та ін.) і Дипломатичної школи NSDAP (справи №№ 14–18, 67–70 та ін.).

Допоміжною групою виступають довідкові матеріали у вигляді розширених картотек і особових справ, які співробітники АРА складали на діячів культури, освіти, журналістики, дипломатичного корпусу не лише Німеччини, а й інших країн. Вони містили біографічні дані – інформацію щодо походження цих осіб, їх освіти, сфери діяльності, політичних поглядів, політичної надійності, а також того, чи можна використати цих осіб в інтересах Третього райху. Серед них, наприклад, справи №№ 182, 203–204, 356, 378, 400, 410, 419–420, 491 та ін.

Частина документів АРА зберігається в інших фондах Федерального архіву Німеччини періоду націонал-соціалізму. Серед них найтісніше з АРА був пов'язаний фонд канцелярії Розенберга (фонд NS 8 «Kanzlei Rosenberg»), його партійної канцелярії як райхсляйтера, на яку в 1934 р. була перетворена приватна канцелярія Розенберга¹⁴. Вона виконувала координуючі функції служб Розенберга у NSDAP, через неї проходило його офіційне листування. Організаційні плани і звіти співробітників АРА, розмежування повноважень з іншими службами NSDAP, огляди закордонної преси, матеріали щодо спілкування з українськими і російськими емігрантськими колами знаходяться у справах №№ 216–219 та ін., у справі № 220 – матеріали щодо дипломатичної школи АРА, Нордичне товариство представлене у справах №№ 221–225, 281, 286 та ін., у справі № 260 – довідкові дані на осіб, що співпрацювали з АРА.

Документи АРА також зберігаються у таких фондах Федерального архіву: R 901 («Міністерство закордонних справ»), R 43-II («Імперська канцелярія») (у справах №№ 663, 939, 1475, 1480, 1489а та ін.); R 58 («Головне відомство імперської безпеки») (у справах №№ 565, 6300, 6318, 6422, 7198, 9003 та ін.); R 153 («Публікаційна служба у Берліні-Далемі») (у справах №№ 132, 676, 672). Ці матеріали розосереджені по різних справах, і їх пошуки вимагають подокументного перегляду

¹⁴ ВArch. NS 8/128/3.

справ. Але слід зазначити, що частина цих документів перебуває у відкритому доступі на сайті Федерального архіву¹⁵.

Отже, архів АРА містить різні документи, які були мало залучені до наукового обігу або ж розглядалися, переважно, в контексті розвитку зовнішньої політики Третього райху. Водночас вони можуть виступати джерелами для вивчення пропаганди ідеології націонал-соціалізму в країнах Європи, підготовки ідеологічного підґрунтя для нацистської експансії. Останнє передбачало включення в сферу впливу країн Північної Європи, передусім, Норвегії на підставі створення пропагованої А. Розенбергом т. зв. «нордичної єдності» і протиставлення її єврейській спільноті, щодо території Центральної і Східної Європи – створення образу більшовизму як ідейного ворога, асоційованого також з євреями, обґрунтування «історичних прав» Німеччини на території країн Центральної і Східної Європи. Слід зважати і на те, що розглядати ці матеріали АРА необхідно у комплексі з документами інших служб Розенберга, а розміщення їх на порталі Федерального архіву Німеччини у відкритому доступі робить ці документальні комплекси доступними для дослідників і відкриває нові можливості для дослідження ідеологічної складової підготовки нацистської Німеччини до територіальної експансії та майбутньої війни.

REFERENCES

1. Boberach, H. (1991). *Inventar archivalischer Quellen des NS-Staates. Die Überlieferung von Behörden und Einrichtungen des Reichs, der Länder und der NSDAP*. Teil 1. München, London, New York, Paris. 756 S. [in German].
2. Bollmus, R. (2006). *Das Amt Rosenberg und seine Gegner: Studien zum Machtkampf im nationalsozialistischen Herrschaftssystem*. München : R. Oldenburg Verlag. 373 S. [in German].
3. Jacobsen, H.-A. (1968). *Nationalsozialistische Außenpolitik: 1933–1938*. Frankfurt am Main: A. Metzner. 944 S. [in German].
4. Kashevarova, N. (2022). Zovnishniopolitychne vidomstvo NSDAP (1933–1942) u rozrobtsti stratehii «novoho yevropeiskoho poriadku» [The NSDAP Office of Foreign Affairs (1933–1942) in the Development of the «New European Order Strategy». *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V. I. Vernadskoho*, 65, 196–211. [in Ukrainian].
5. Kuusisto, S. (1984). *Alfred Rosenberg in der nationalsozialistischen Aussenpolitik, 1933–1939*. Helsinki : Suomen Historiallinen Seura. 436 S. [in German].
6. *Organisationsbuch der NSDAP*. (1936). München : Zentralverlag der NSDAP. 618 S. [in German].
7. Piper, E. (2005). *Alfred Rosenberg. Hitlers Chefideologe*. München : Karl Blessing Verlag. 831 S. [in German].

¹⁵ URL: www.bundesarchiv.de

Nataliya Kashevarova

Candidate of Historical Sciences,

Senior Researcher

of the Department of Special Branches

of Historical Science and Electronic Information Resources,

Institute of History of Ukraine

NAS of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2426-0440>

ARCHIVES OF THE NSDAP OFFICE OF FOREIGN AFFAIRS AS A SOURCE FOR STUDY OF THE IDEOLOGICAL FOUNDATIONS OF THE SECOND WORLD WAR

The purpose of the publication is to briefly characterize the archive of the Foreign Policy Department of the National Socialist Workers' Party of Germany (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei, NSDAP), its general structure and composition, as well as documents in the Archive related to the Department's participation in the development and dissemination in the 1930s ideological foundations of the future Second World War. The research **methodology** is based primarily on the principles of historicism, systematicity, objectivity, historical-comparative and historical-archival methods. The **novelty** is due to the fact that the archive of the NSDAP Office of Foreign Affairs, both as an integral documentary array and groups of its documents reflecting the contribution of the Office to the creation and dissemination of the ideological component of Nazi Germany's preparation for the Second World War in the 1930s, have not yet been the subject of an analysis. **Conclusions.** The article highlights the composition of the archives of the NSDAP Office of Foreign Affairs, and generally characterizes those documents in its composition that cover the process of preparing the ideological basis for Nazi Germany's preparation for war. That included the study of political moods in different European countries, preparation and distribution of periodicals and serial publications on various topics, establishing international contacts, providing information on the international political situation of the authorities and various German institutions, actively spreading propaganda of National Socialism by organizing exhibitions that were supposed to demonstrate the greatness of the Third Reich and its role in establishing the future new order in Europe, and justifying the concept of Germany's «historical rights» to the land. Among these documents were, first of all, materials from the analysis of the international press and summary reports of employees, thematic series of publications («Bücherei des Ostraumes» or «Library of the Eastern Territories»), correspondence, materials of societies and organizations associated with A. Rosenberg, in particular, the Nordic Society (Nordische Gesellschaft). A significant role in this process was played by the leading staff of the ARA, primarily A. Shickedanz, G. Leibbrandt, W. Daitz and others.

Key words: Second World War; national socialism; ideology; Third Reich; the NSDAP Office of Foreign Affairs; archive.